

Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти освіти в контексті розвитку суспільства

УДК 37.018.51 (072)

Ольга Берладин

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

ПОЧАТКОВА ШКОЛА СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті висвітлюється проблема функціонування початкової школи сільської місцевості як компонента соціальної інфраструктури села (у визначених хронологічних межах). Окреслено особливості соціальної інфраструктури невеликих сільських населених пунктів України, подано окремі показники мережі шкіл і соціальної сфери; обґрунтовуються можливі шляхи взаємодії загальноосвітнього закладу I ступеня і сільського соціуму у стабілізації інфраструктури села. Акцентується на проблемах, що впливають на соціокультурний розвиток села, функціонування початкової школи, вирішення яких за допомогою комплексу врегульованих державою заходів соціально-економічного та освітнього характеру здатне радикально змінити ситуацію з якістю життя в сільській місцевості, оптимізувати культурно-освітній потенціал, забезпечити рівний доступ до якісної освіти сільським школярам. Наголошується, що важливими чинниками стабілізації соціальної сфери села поряд із модифікацією її соціально-економічної структури є розвиток і оновлення початкової школи сільської місцевості, оскільки закриття освітнього закладу є причиною міграції молодих сімей із сільської місцевості та занепаду сільських територій. Узагальнено, що необхідна виважена державна політика, яка б ураховувала особливості сільського соціуму та сприяла забезпеченню стабільних освітніх і життєвих перспектив для підростаючого покоління українських громадян.

Ключові слова: початкова школа сільської місцевості, соціальна інфраструктура, соціокультурний розвиток, соціально-економічний розвиток.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із пріоритетних напрямів реформування освіти є оптимізація мережі загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості, в тому числі і початкових шкіл першого ступеня. При цьому ми виходимо з того, що «проблема полягає не лише в конституційному праві дитини на освіту, розвитку людського потенціалу. Йдеться про загрозу існуванню сотень населених пунктів. Фактично – це питання національної безпеки» [3, с.50].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Для обґрунтування теоретичних основ функціонування та розвитку сільської школи важливе значення мають наукові напрацювання вітчизняних учених, у яких розглядається історико-педагогічні аспекти (Ю. Багно, Г.Щука, Г. Іванюк, Я. Мандрик, Г. Щука та ін.), удосконалення навчально-виховного процесу в сільській школі (О.Біда, О.Коберник, З. Онишків, Н. Присяжнюк, О.Савченко та ін.); функціонування різних типів сільських початкових шкіл (В. Кузь, Н. Манжелій, Л.Федорович та ін.). У ракурсі досліджуваної проблеми значну цінність становлять праці науковців, присвячені проблемам соціальної сфери, соціальної інфраструктури українського села та соціальної ролі сільської школи і перспектив її розвитку (Г. Євсєєва, Т. Заславська, Г. Кривчик, С. Королюк, О. Славкова, Л. Шепотько, та ін.). У ґрунтовних працях із соціології освіти (В.Андрущенко, О.Навроцький, О. Якуба та ін.) висвітлено генезис, тенденції та перспективи розвитку освіти, її соціальної функції, визначений їх вплив на соціальну структуру суспільства. Розробка вченими (Л. Борисова, І. Дрозд, Т. Заславська та ін.) моделі соціальної структури сільського населення дозволяє побачити роль і місце школи в її динаміці та інтеграції.

Мета статті – висвітлення особливостей функціонування початкової школи сільської місцевості як феномену в освітньому просторі України другої половини ХХ – початку ХХІ

століття, детермінованого суспільно-економічними та соціокультурними запитами села з його соціальною інфраструктурою.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Реформаторські процеси українського суспільства характеризуються складними перетвореннями у всіх сферах його діяльності і викликані необхідністю оновлення соціуму та розбудови України, радикальних соціальних, економічних і політичних реформ. Закономірно, що у період трансформації поступ розвитку суспільства значною мірою залежить саме від ефективного функціонування освіти. «Тим часом, система освіти як соціальний інститут має виступати тією сферою життя, в якій відображаються форми випередження соціальної практики, джерелом соціальної мобільності, критерієм прогресивних змін у соціальній структурі суспільства. Не слід забувати, що освіта виступає загальнолюдською цінністю лише тоді, коли її розглядають як механізм суспільного розвитку» [1, с. 53].

Очевидним є те, що суспільство може бути життєздатним за умов, якщо воно буде освітньо-орієнтованим, а освітні системи зможуть адекватно функціонувати при їхній орієнтації на людину. Соціальні підвалини розвитку національної освіти, всіх її ланок є важливим показником рівня духовного розвитку суспільства, його культури. При цьому початкова освіта є базовою для наступних ступенів навчання і виховання підростаючих поколінь, їх дальшого розвитку. Освіта ніде не існує як самоціль. У будь-яких формах і різновидах вона зумовлена практичними потребами суспільства, конкретним призначенням і точною соціальною адресою. Соціальні перетворення вносять суттєві зміни в систему цінностей і пріоритетів сільського населення, що уможливило переосмислення підходів до визначення завдань сільських шкіл, які мають забезпечити створення соціального і культурного середовища для всебічного розвитку особистості.

Зауважимо, початкова школа сільської місцевості не може розвиватися ізольовано від реального соціального довкілля. Її оновлення в невеликому українському селі безпосередньо залежатиме від аналізу і врахування модернізаційних освітніх та економічних процесів, демографічних змін, розвитку соціальної інфраструктури.

Загальновідомо, що сільський соціум до певної міри був замкнутою системою, яка займалася самообслуговуванням, давала промисловості і міській сфері сільськогосподарську сировину та трудові ресурси. Така незбалансованість розвитку міського і сільського середовища зумовила відставання останнього, особливо його соціальної інфраструктури.

Інфраструктура (від латинської – нижче, під; під і структура) – сукупність галузей господарства та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки (транспорт, зв'язок, комунальне господарство), загальна і професійна освіта, охорона здоров'я та ін.) [4, с.270].

Соціальна інфраструктура малого села – це стійка сукупність матеріально-речових елементів, які створюють умови раціональної організації основних видів діяльності сільських жителів (трудової, суспільно-політичної, культурно-освітньої і т.п.). Функції інфраструктури: забезпечення житлово-побутових, соціально-культурних і матеріальних умов життєдіяльності. Формування поняття «соціальна інфраструктура» пов'язано з розвитком суспільної практики і науки, з її проникненням у закономірності розвитку суспільства.

Таким чином, соціальна інфраструктура цілком правомірно розглядається як своєрідний компонент між засобами виробництва і людьми, з одного боку, і між людьми – з іншого, характеризуючи ступінь і рівень забезпеченості людей необхідними умовами для трудової, суспільно-політичної, культурно-освітньої і побутової діяльності.

Звертаємо увагу на те, що заходи, які застосовувалися в останні десятиліття з метою виходу сільського господарства з кризового стану, на наш погляд, посилили відчуження селянина від результатів праці, збільшили розрив між містом і селом у розвитку інфраструктури та рівня життя, що, вочевидь, значно погіршило демографічну ситуацію. Соціальні процеси, які відбувалися на селі, знайшли своє віддзеркалення в освіті загалом і початковій школі зокрема як важливій складовій частині соціальної інфраструктури села.

Науковий підхід до розробки шляхів оновлення діяльності початкових шкіл сільської місцевості передбачає врахування взаємозв'язку загального, властивого всій системі освіти, і особливого, пов'язаного зі специфічними умовами її функціонування.

Таким чином, село є важливим елементом соціально-економічної структури суспільства і потребує постійного вивчення динаміки соціально-демографічних, виробничих, територіальних, культурно-побутових та інших процесів, явищ та сфер життя. До них відноситься і система освіти як чинник соціально-економічного перетворення, подальшого вдосконалення виробничих сил і способу життя населення, оскільки рівень освіти населення – один із важливих показників духовного потенціалу суспільства.

Розвиток соціальної інфраструктури села – складний і багатогранний процес залучення сільського населення до матеріальних, культурних і духовних надбань, діяльної участі у їх творенні і збагаченні змісту. Цей процес, активізуючи особу, формує розумні потреби, вміння застосовувати отримані знання, набуту культуру за конкретних життєвих обставин для розв'язання суспільно значущих завдань.

Зауважимо, з 50-тих до кінця 80-тих років XX століття початкова школа сільської місцевості пройшла суперечливий шлях розвитку: були визначені критерії формування освітньої мережі в сільській місцевості, закладені принципи матеріально-технічного й кадрового забезпечення. Однак, при постійному декларуванні уваги з боку держави сільська початкова школа залишалася осторонь освітніх процесів. У структурі сільської мережі в 50-ті роки переважали початкові школи – 53,4% , 17% яких мали не більше 15 учнів [6].

Процес концентрації учнів у великих школах продовжувався у 80-ті роки, натомість у сільській місцевості знижується наповнюваність класів, збільшується кількість малокомплектних шкіл. Таке становище пояснюється складністю і протиріччями процесу розбудови освіти. Загальновідомо, що на формування сітки шкіл впливають у комплексі економічні, соціальні, демографічні, організаційно-педагогічні, географічні та інші чинники. Однак, у цей відтинок часу домінуючими виявилися внутрігалузові: педагогічна недоцільність і неекономічність їх функціонування, що згодом привело до закриття шкіл.

Розширення сітки пришкольних інтернатів, проживання дітей без батьківської опіки і виховання наносило двоякі матеріальні збитки родині: діти перестали брати участь у веденні підсобного господарства, крім того, сім'я несла додаткові витрати на їх проживання і харчування. Відтак, залишкове ставлення до землі, до села перенеслося і на початкову сільську школу, де через «прогнози теоретиків» щодо «неперспективності» малочисленні початкові школи не мали науково обґрунтованої стратегії розвитку, коли без урахування соціальної структури невеликого села школі насаджувалися зразки масової міської, нехтувалася її своєрідність, освітні і культурні традиції.

Ми солідарні з твердженням науковців (А. Кузьмінський, З. Онишків, О.Савченко, Г. Щука та ін.) про хибність політики, спрямованої на згорання так званих «неперспективних» сіл, яка посилила міграційні процеси і закриття шкіл. Нині у багатьох населених пунктах відсутні навіть початкові школи. Так, за період від 70-х років XX століття до 2013 року кількість початкових шкіл сільської місцевості скоротилася із 10730 до 1624 (у тому числі 456 навчально-виховних комплексів) [2].

Звертаємо увагу на те, що за даними Національного інституту стратегічних досліджень кількість загальноосвітніх шкіл у сільській місцевості станом на 01.09.2012 р. – 12799 закладів (1 319 573 учнів); протягом 2008-2012 рр. їхня мережа скоротилася на 1053 школи. Зменшення чисельності дітей шкільного віку на селі призводить до недозаповнення шкіл та неможливості утримувати їх належним чином місцевою владою, і тому було запроваджено державну програму «Шкільний автобус», в межах якої забезпечується доставка дітей до шкіл у крупніших поселеннях. Проте 14 208 школярів не охоплені нею внаслідок постійного недофінансування, високої частки несправних та застарілих машин, нерозвиненістю дорожньо-транспортної мережі, відсутності доріг із твердим покриттям. Проблемою є нестача кваліфікованих учителів і технічного обладнання: у 2012 р. лише 57,39 % сільських шкіл були підключені до мережі Інтернет, хоча комп'ютеризація та інформатизація шкіл

знижують вплив чинника «географічної віддаленості», скорочують «цифрову нерівність», долаючи відставання в навчанні школярів із сільських (гірських) районів [5].

Таке становище вимагає кардинального перегляду ставлення до проблем сільських початкових шкіл державних і господарських органів, оскільки заходи щодо «пріоритетного» розвитку сільської школи, що здійснювалися у минулому, були здебільшого декларативними і безрезультатними. Необхідно об'єднати зусилля держави і громадськості, щоб розглядати шкільні справи як такі, від яких залежить соціокультурний розвиток села, а часто і його існування.

Очевидним є те, що комплекс питань сільськогосподарського виробництва може ефективно вирішуватися тільки у тісному взаємозв'язку із вирішенням проблем пріоритетності соціального розвитку села. Ступінь доступності об'єктів соціальної інфраструктури визначає соціальну захищеність сільських жителів й умови їх праці та проживання. З таких позицій поняття «соціальна інфраструктура», на наш погляд, певною мірою співвідносне з поняттям «спосіб життя». У малих населених пунктах розвиток інфраструктури здійснюється повільно. Однак, економічну недоцільність інфраструктури «неперспективних» сіл абсолютизувати не варто. Рациональне її використання передбачає певну соціальну ефективність, тобто створення оптимальних умов для життєдіяльності сільського населення.

Посилення впливу школи на соціальну інфраструктуру села, на освітній рівень населення підвищує вимогливість особи до всього соціального і культурного довкілля та діяльності кожного. За таких умов, створюється вагомий стимул особистої причетності, формується новий тип селянина – не найманого робітника, а цивілізованого господаря.

Ми глибоко переконані, що для вирішення соціально-педагогічних проблем потрібна міцна економічна основа, право школи, села, сільської Ради, виробничих структур регулювати економічні проблеми, активізувати діяльність довкілля, трудових колективів, посилити виховний вплив на соціокультурний розвиток села. Все це дозволить зблизити людину і соціум, забезпечити їм педагогічно доцільний взаємовплив і гуманістичну спрямованість, сприятиме подоланню вузько професійного підходу до формування особистості лише з боку школи. Відсутність соціального партнерства школи та сільської громади проявляється в неузгодженості виховного потенціалу села, нераціональному використанні кадрових можливостей і матеріально-технічної бази.

Результати теоретичного пошуку та конструктивного історико-педагогічного досвіду засвідчують, що саме школа виступає стабілізатором розвитку соціальної інфраструктури села. При цьому покращується рівень організації життєдіяльності дітей і їх батьків, соціокультурне середовище загалом. Як наслідок, знаходить вирішення соціально-педагогічна проблема паралельного виховного впливу дітей і дорослих, тобто здійснюється цілеспрямований вплив на довкілля, в якому живуть діти, а також перетворення дорослих у вихователів або, врешті, у людей, які не перекреслювали б те, що виховує у дітях школа.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна виділити низку чинників виробничої, економічної, соціальної і культурної сфер діяльності, у вирішенні яких активна роль належить школі. Специфіка цієї діяльності зумовлена особливістю невеликого села як територіально-виробничої і соціально-економічної спільності людей та особливою місією школи як компонента соціальної інфраструктури:

- ✓ спрямування освітнього процесу на формування духовного світу особистості, зосередження зусиль на її всебічному розвитку, якомога повнішому вияві здібностей і реалізації потенційних можливостей;

- ✓ здійснення загальної початкової освіти за місцем проживання дітей, вплив школи на покращення соціальної, освітньої і побутової сфери, активна участь у культурному житті села, стабілізація соціально-демографічної ситуації, омолодження села;

- ✓ поширення виховного впливу школи на позашкільне середовище, сільську громаду, об'єднання виховних впливів довкілля, соціальне партнерство;

✓ формування у школярів психологічної готовності працювати в різних галузях сільськогосподарського виробництва; орієнтація на професії для села, виховання цивілізованого господаря тощо.

Проведене дослідження не охоплює всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у вивченні і врахуванні чинників, що впливають на ефективність роботи початкової школи сільської місцевості.

Джерела та література

1. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Соціально-педагогічні проблеми розбудови української школи / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований // Рідна школа. – 1993. – № 4. – С. 51 – 53.
2. Загальна середня та дошкільна освіта. Інформаційні матеріали до підсумкової колегії: Стан готовності загальноосвітніх навчальних закладів до нового навчального року та впровадження державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти – [Електронний ресурс]. – К., 2013. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/img/zstored/files/zbir2013.pdf>.
3. Національна доповідь про стан та перспективи розвитку освіти в Україні / Національна академія пед. наук; авт. В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін.; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), В. М. Мадзігон (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови); за заг. ред. В. Г. Кременя. – 2-ге вид. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 304 с.
4. Сучасний словник іншомовних слів / [уклад. Нечволод Л.І.]. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768с.
5. Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів: аналітична записка. – /Авчухова А.М., Кочемировська О.О./ – Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1132/>
6. ЦДАВОВ. – Ф.166. – Оп.15. – Од.зб.1634. – Арк.48. с.7

References

1. Honcharenko S. U., Mal'ovanyu Yu. I. Sotsial'no-pedahohichni problemy rozbudovy ukraiyins'koyi shkoly / S. U. Honcharenko, Yu. I. Mal'ovanyu // Ridna shkola. – 1993. – # 4. – S. 51-53.
2. Zahal'na serednya ta doshkil'na osvita. Informatsiyeni materialy do pidsumkovoyi kolehiyi: Stan hotovnosti zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv do novoho navchal'noho roku ta vprovadzhennya derzhavnykh standartiv pochatkovoyi, bazovoyi ta povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity - [Elektronnyy resurs]. – K., 2013. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/img/zstored/files/zbir2013.pdf>.
3. Natsional'na dopovid' pro stan ta perspektivy rozvytku osvity v Ukrayini / Natsional'na akademiya ped. nauk; avt. V. P. Andrushchenko, I. D. Bekh, M. I. Burda ta in.; redkol.: V. H. Kremen' (holova), V. I. Luhovyy (zast. holovy), V. M. Madzihon (zast. holovy), O. Ya. Savchenko (zast. holovy); za zah. red. V. H.Kremenya. – 2-he vyd. – K. : Pedahohichna dumka, 2011. – 304 s.
4. Suchasnyy slovnyk inshomovnykh sliv / [uklad. Nechvolod L.I.]. – Kh.: TORSINH PLYuS, 2007. – 768s.
5. Shchodo problem rozvytku sotsial'noyi infrastruktury sil'skykh naselenykh punktiv: analitychna zapyska. – /Avchukhova A.M., Kochemyrovs'ka O.O./ – Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen' pry Prezydentovi Ukrayiny. Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/1132/>
6. TsDAVOV. – F.166. – Op.15. – Od.zb.1634. – Ark.48. s.7

Берладин Ольга Богдановна. НАЧАЛЬНАЯ ШКОЛА СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ КАК КОМПОНЕНТ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ СЕЛА (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XX - НАЧАЛО XXI ВЕКА). В статье освещается проблема функционирования начальной школы сельской местности как компонента социальной инфраструктуры села (в определенных хронологических рамках). Определены особенности социальной инфраструктуры небольших сельских населенных пунктов Украины, подано отдельные показатели сети школ и социальной сферы; обосновываются возможные пути взаимодействия общеобразовательного учреждения I степени и сельского социума в стабилизации инфраструктуры села. Акцентируется на проблемах, влияющих на социокультурное развитие села, функционирование начальной школы, решение которых с помощью комплекса урегулированных государством мер социально-экономического и образовательного характера способно радикально изменить ситуацию с качеством жизни в сельской местности, оптимизировать культурно-образовательный потенциал, обеспечить равный доступ к качественному образованию сельским школьникам. Отмечено, что важным фактором стабилизации социальной сферы села рядом с модификацией ее социально-экономической структуры является развитие и обновление начальной школы сельской местности, поскольку закрытие образовательного учреждения является причиной миграции молодых семей из сельской местности и упадка сельских территорий. Обобщено, что необходима взвешенная государственная политика, которая бы учитывала особенности сельского социума и способствовала обеспечению стабильных образовательных и жизненных перспектив для подрастающего поколения украинских граждан.

Ключевые слова: начальная школа сельской местности, социальная инфраструктура, социокультурное развитие, социально-экономическое развитие.

Berladyn Olha. PRIMARY SCHOOL IN RURAL AREA AS A COMPONENT OF RURAL SOCIAL INFRASTRUCTURE (SECOND HALF OF XX - BEGINNING OF XXI CENTURY). *The article highlights the issue of primary schools functioning in rural areas as a component of social infrastructure (in certain chronological limits). The peculiarities of the social infrastructure of small rural settlements in Ukraine, presents some network indices of schools and social services; substantiates the possible ways of interaction between primary schools and stabilize the rural society in rural infrastructure. Raised issues affect the socio-cultural development of the primary school functioning in rural areas. Solving them through complex, regulated by the state socio-economical and educational matters is able to radically change the situation with the quality of life in rural areas, optimize the cultural and educational potential, and ensure equal access to quality education for students in rural areas. It is emphasized that an important factor in stabilizing the social sphere of the village next to the modification of its socio-economic structure is the development and renewal of primary schools in rural areas, as the closure of educational institutions causes migration of young families from rural areas and the degeneration of rural areas. The deliberate government policy that takes into account the peculiarities of rural society and contribution to ensure a stable educational and life prospects for the younger generation of Ukrainian citizens is required.*

Keywords: *primary school in rural areas, social infrastructure, socio-cultural development, socio-economic development.*

Стаття надійшла до редколегії 28.02. 2017 р.

УДК 378.14

Oxsana Durmanenko

Lesya Ukrainka Eastern European National University (Lutsk)

THE MONITORING OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK AT THE UNIVERSITY

The article discusses the issue of the pedagogical monitoring and monitoring of educational work in higher education. The phased monitoring of educational work characterized as one of the features of its implementation in higher education. There are three stages of the monitoring of educational work: preparatory, analytical and practical. These make it possible to integrity the monitoring of educational work in higher education and interdependence defined stages.

Key words: *monitoring, pedagogical monitoring, monitoring of educational work, stages of monitoring of educational work, institution of higher education.*

The statement of the problem. The modern requirements caused the modernization of the educational process on the principles of democratization, humanization, differentiation, personal orientation. The educational issues are federal, regional and local for each institution. The solution of the problem necessitates the elaboration and implementation of the strategy and tactics of teaching staff to anticipate the quality of educational work; The site organization process of the monitoring system in the educational institutions; The prognosis of active participation of teachers and students on its implementation. The determination of criteria, evaluation technique, monitoring, correction, analysis and synthesis of results, management of the educational process and improvement of personal development.

The basis of the modern monitoring are the requirements, which are reflected in «National Doctrine for Development of education in Ukraine». This doctrine explores problems concerning the creation of the system of monitoring of educational process and the effectiveness of the management of education, the recognition of education, as the resource of improving human welfare, competitiveness and strengthening the authority of the state in the international arena; requirements of state and government documents concerning acts reform systems, improve the content, forms of organization, high technology and educational services.

Principles of modern monitoring studies in the field of education and training is teaching the exact mass measurements related to an objective evaluation of pupils and students achieved level